

Denys PILIPOWICZ

Uniwersytet Jagielloński

denys.pilipowicz@uj.edu.pl

KULT ŚW. JOZAFATA KUNCEWICZA W KOŚCIELE RZYMSKOKATOLICKIM W POLSCE – MIĘDZY RELIGIĄ A IDEOLOGIĄ

ABSTRACT**The Cult of St. Jozaphat Kuntsevych in the Roman Catholic Church in Poland – Between Religion and Ideology**

The figure of Josaphat Kuntsevych – a martyr of the Greek Catholic Church, proclaimed a saint of the Catholic Church – is of interest primarily to church historians due to the involvement of the Archbishop of Polotsk in the process of the unification of the clergy and faithful of the Orthodox Church in the Polish-Lithuanian Commonwealth with the Roman Catholic Church. This article addresses an equally interesting issue – the formation of the cult of St. Josaphat in the Roman Catholic Church in the religious dimension; starting with his martyrdom, through the history of the saint's relics, the religious life of Roman Catholic communities, and in the ideological dimension; related to Polish aspirations for independence starting from the period of partitions. An analysis of the ideological foundations for the spread of the cult of St. Jozaphat in the 19th century is based mainly on the activities of the Polish ultramontane movement, involved in efforts to canonize Kuntsevych in 1867. The conducted analysis allowed the author to formulate the conclusion that the cult of St. Josaphat in the Roman Catholic Church in Poland, initially focused on the religious dimension on the idea of religious unity of Christians, from the moment of the fall of the Polish-Lithuanian Commonwealth took on ideological and political forms, directed against the tsarist power and the anti-Polish and anti-Uniate imperial policy pursued by Russia. After Poland regained independence, the anti-Russian and patriotic nature of the cult was supplemented by the thread of Poland's civilizing mission directed to the East.

Keywords: Cult of St. Josaphat Kuntsevych, Roman Catholic Church in Poland, Polish Ultramontanes, Greek Catholic Church in Poland, Roman Catholic parishes of St. Josaphat

Słowa kluczowe: Kult św. Jozafata Kuncewicza, Kościół rzymskokatolicki w Polsce, polscy ultramontanie, Kościół greckokatolicki w Polsce, parafie rzymskokatolickie pw. św. Jozafata Kuncewicza w Polsce

Jozafat Kuncewicz (1580-1623) to unicki arcybiskup połocki, bazylianin, czczony w Kościele powszechnym jako męczennik za wiarę i jedność chrześcijaństwa¹. Refleksja naukowa nad kultem św. Jozafata skupia się na jego życiu oraz męczeńskiej śmierci i obejmuje dzieła artystyczne oraz praktyki religijne związane z oddawaniem czci świętemu, ukształtowane w XVII-XIX w. we wspólnotach rzymskokatolickich i unickich, co wpływa na transnarodowy i międzywyznaniowy charakter tego kultu². Już pobieżna analiza polskiej literatury przedmiotu wskazuje na obecność dwóch wzajemnie się przenikających kontekstów: religijnego i politycznego. Celem niniejszego artykułu jest więc uchwycenie ewolucji kultu Kuncewicza w kontekście religijnym jako unickiego męczennika za jedność chrześcijan, a także narodowym, w którym główną rolę odegrały polityczne koncepcje formułowane przez polskie elity religijne i polityczne w XIX w. Przemiany te wiążą się z procesami budowania tożsamości narodowej na łonie Kościoła katolickiego w Polsce, którego elity scementowały poczucie polskości z katolicyzmem. Źródłem badań będzie w głównej mierze kompleks polskojęzycznych dzieł hagiograficznych, politycznych druków ulotnych i innych tekstów kultury powstałych na przestrzeni XIX i XX w., budujących kult Jozafata Kuncewicza³.

MĘCZEŃSKA ŚMIERĆ

Zachowany korpus dzieł hagiograficznych konstruuje spójny obraz Kuncewicza jako ucieleśnienie ideału cnotliwego, ascetycznego, chrześcijańskiego życia, którego zwieńczeniem i jednocześnie źródłem powszechnego przekonania o świętości stała się męczeńska śmierć. Jakub Susza, bazylianin i unicki biskup chełmski, w hagiograficznym dziele *Cursus vitae et certamen martyrii b. Iosaphat Kyncevicii* przedstawił opis tych

¹ K. Kuźmak, *Jozafat Kuncewicz*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, red. A. Szostek, B. Migut, E. Gigilewicz, A. Bonk, S. Fita, S. Napiórkowski, J. Pałucki, R. Rubinkiewicz, t. 8, Lublin 2000, s. 105-107.

² K. Jobst, *Transnational and Trans-Denominational Aspects of the Veneration of Saint Josaphat Kuntsevych*, „Journal of Ukrainian Studies” 2012, vol. 37, no. 1-2.

³ Poza zakresem niniejszej analizy pozostają natomiast dwa istotne, a jednocześnie szerokie zagadnienia związane z badaniami kultu świętych – ikonografia oraz prezentacje i peregrynacje relikwii. Patrz: B. Krasucka, *Jozafat Kuncewicz w ikonografii*, [w:] *Encyklopedia Katolicka...*, s. 107-108. Na temat prezentacji relikwii św. Jozafata patrz: D. Wereda, *Kult Jozafata Kuncewicza w XVIII wieku*, „Acta Academiae Artium Vilnensis” 2009, t. 54, s. 90.

tragicznych wydarzeń. Rozegrały się one 12 listopada 1623 r., kiedy Jozafat Kuncewicz, unicki arcybiskup Połocka, został napadnięty przez wzburzony tłum w swojej rezydencji i brutalnie pobity. Konającego dobito strzałami w tył głowy, a następnie jego ciało zawleczono nad brzeg Dźwiny, obciążono kamieniami i wrzucono do rzeki⁴. Ciało świętego odnaleziono i wydobyto dopiero po tygodniu; według świadectw nie nosiło śladów rozkładu, co wzmacniało przekonanie wiernych o świętości męczennika⁵. Uroczystości pogrzebowe odbyły się w świątyni św. Michała w Witebsku, doczesne szczątki złożono zaś w katedrze połockiej⁶. Do relikwii Jozafata pielgrzymowali zarówno unicy, jak i rzymscy katolicy; niedługo potem zaczęły pojawiać się pierwsze relacje o uzdrowieniach dokonanych za jego wstawiennictwem⁷. Ich wiarygodność podkreślał fakt, że wśród osób uzdrowionych znaleźli się przedstawiciele ówczesnych elit politycznych: królowa Cecylia Renata, hetman wielki koronny Mikołaj Potocki, marszałek nadworny koronny Adam Kazanowski wraz z żoną czy wojewoda wołyński Aleksander Załuski⁸.

BEATYFIKACJA

Męczeńska śmierć Kuncewicza oraz cuda dokonane za jego wstawiennictwem skłoniły unickiego metropolitę kijowskiego Józefa Welamina Rutskiego, przy poparciu polskich władców: Zygmunta III i Władysława IV, do rozpoczęcia starań o beatyfikację. Prócz motywacji czysto religijnych tym dążeniom przyświecały też cele polityczne. Według Andrzeja Gila i Ihora Skoczylasa śmierć Kuncewicza stanowiła dla Rutskiego istotny czynnik integrujący unicką wspólnotę religijną⁹. Było to istotne również z perspektywy polityki królów, dążących do konsolidacji wewnętrznej państwa opartej na skierowa-

⁴ J. Susza, *Cursus vitae et certamen martyrii b. Iosaphat Kyncevicii, erchiepiscopi Polocen[sis], Episcopi Vitebscen[sis] & Miscislauien[sis]*. Ord. D. Basilij Magni, Romae 1665, s. 104. Przejmujący opis, ukazujący świeże w pamięci autora obrazy męczeństwa, podaje unicki biskup smoleński Lew Kreuza w kazaniu wygłoszonym 17 stycznia 1625 r.: L. Kreuza-Rzewuski, *Kazanie o świątobliwym żywocie i chwalebnej śmierci Przewielebnego w Bodze ojca Josaphata Kuncewicza* [...], ark. 9v-10r.

⁵ Z późniejszych relacji dowiadujemy się, że przed pochówkiem ciało zostało zabalsamowane i ubrane w szaty biskupie, zgodnie z tradycją wschodnią.

⁶ A. Dydycz, *Opisanie odnalezienia relikwii św. Jozafata Kuncewicza na tle jego życia oraz dziejów jego doczesnych szczątków*, „Studia Teologiczne” 1997, t. 15, s. 211.

⁷ P. Krasny, *Relikwiarz św. Jozafata Kuncewicza w katedrze połockiej. Przyczynek do badań nad srebrnymi trumnami relikwiarzowymi w Rzeczypospolitej w XVII wieku*, [w:] *Studia nad sztuką renesansu i baroku*, t. 4, red. J. Lilejko, Lublin 2000, s. 121, *Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego / Prace Wydziału Historyczno-Filologicznego*, 83; T. Żychiewicz, *Jozafat Kuncewicz*, Kalwaria Zebrzydowska 1986, s. 185-192.

⁸ P. Krasny, *Relikwiarz św. Jozafata...*, s. 129; J. Susza, *Cursus vitae...*, s. 108-135; A. Guépin, *Żywot św. Jozafata Kuncewicza męczennika, arcybiskupa połockiego rit. gr.*, tłum. W. Kalinka, Lwów 1885, s. 384-386.

⁹ A. Gil, I. Skoczylas, *Kościół wschodnie w państwie polsko-litewskim w procesie przemian i adaptacji. Metropolia kijowska w latach 1458-1795*, Lublin-Lwów 2014, s. 214.

nych na wschód tendencjach kontrreformacyjnych, szczególnie w obliczu zagrożenia ze strony kozaczyzny oraz ekspansji Turcji i Moskwy¹⁰.

Proces beatyfikacyjny rozpoczął się w 1628 r., a zakończył 16 maja 1643 r. dekretem papieża Urbana VIII o zaliczeniu Kuncewicza do grona błogosławionych. W dekrete wskazywano na zasługi świętego w budowie jedności z Kościołem rzymskim¹¹. Starania Rutskiego wspierane były przez duchowieństwo unickie oraz katolickie w szeregu dzieł hagiograficznych¹². Jednym z pierwszych tekstów powstałych niedługo po śmierci Kuncewicza było wspomniane już *Kazanie...* autorstwa bpa Leona Kreuzy-Rzewuskiego, wydane w tłumaczeniu z języka ruskiego na polski w 1625 r. Zawiera ono zapewne jedno z pierwszych przedstawień ikonograficznych świętego. W 1629 r. w Krakowie ogłoszono drukiem kazanie dominikanina Fabiana Birkowskiego pt. *Głos krwie B. Jozaphata Kunczewica, archiepiskopa połockiego także b. Iana Sarkandra, męczennika morawskiego*. Bezpośrednio po beatyfikacji wydano panegiryk Melchiora Stanisława Sawickiego *Primitiae honorum divo Iosaphato Kuncevicz* (1643) oraz *Krwawa Chrystusowa winnica albo Kazanie o Błogosławionym Iozaphacie Kunceviczu* pióra ks. Kazimierza Jana Wojsznarowicza (Kraków 1646)¹³ i tegoż autora *Novus sol in caelo Basiliano relucens* (Rzym 1649) – kazanie wygłoszone w Rzymie z okazji święta błogosławionego w 1648 r. W 1675 r. ukazała się praca jezuita Andrzeja Młodzianowskiego *Icones symbolicae vitae et mortis B. Jozaphat martyris archiepiscopi Polocensis*, zawierająca 38 elogii i 40 alegorycznych miedziorytów poświęconych życiu i męczeńskiej śmierci Kuncewicza¹⁴. Spis ten dopełniony jest jednym z najważniejszych dzieł tego okresu, wspomnianym już *Cursus vitae...* J. Suszy (tłumaczenia tego dzieła pojawiły się jeszcze w XIX w.)¹⁵. W ten sposób ukształtował się korpus tekstów stanowiących źródło dla prób przywrócenia i podtrzymywania kultu świętego w XIX w.

SARKOFAG PATRONA KORONY POLSKIEJ I WIELKIEGO KSIĘSTWA LITEWSKIEGO

Początkowo kult Jozafata skupiał się wokół relikwii, pozostających pod opieką bazylianów. W 1643 r. podkanclerzy litewski Kazimierz Lew Sapieha ufundował kunsztowny sarkofag jako votum za łaski, których doznać miała jego rodzina za wstawiennictwem

¹⁰ *Tamże*, s. 182-189.

¹¹ *S. Josaphat Hieromartyr: documenta Romana beatificationis et canonisationis*, red. A.G. Welykyj, t. 3, 1637-1867, Romae 1967, s. 113.

¹² Obszerna charakterystyka dzieł z tego okresu poświęconych Kuncewiczowi patrz: Й. Боцян, Йосафатіяна. Причинки до історії почитання, [w:] *Analecta Ordinis s. Basilii Magni. Miscellanea in honorem S. Josaphat*, Romae 1967, s. 441-511.

¹³ Kazanie zostało wydane ponownie w 1867 r. z okazji kanonizacji Kuncewicza.

¹⁴ M. Pidlypczak-Majerowicz, *Kunceviciana w zbiorach ossolińskich*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia” 2007, nr 5, s. 10.

¹⁵ І. Альмес, *Замість передмови*, [w:] *Святий Йосафат Кунцевич: документи і дослідження (до 400-ліття мученицької смерті)*, red. І. Альмес, О. Дух, Львів 2024, s. 16-17.

męczennika¹⁶. Prace nad wykonanym ze srebra relikwiarzem ukończono w 1650 r., po czym sarkofag z ciałem Kuncewicza złożono w katedrze połockiej. Zgodnie z relacją Suszy był to okazały relikwiarz podtrzymywany przez cztery figury klęczących aniołów. Na jego bokach umieszczono płaskorzeźby przedstawiające sceny męczeństwa błogosławionego. Na wieku spoczywała duża figura Jozafata, odzianego w szaty biskupa obrządku wschodniego i z pastorałem w dłoni¹⁷. Piotr Krasny zwraca przy tym uwagę na artystyczny charakter sarkofagu wykonanego według wzoru obecnego w polskiej sztuce sepulkralnej XVII w., wykorzystywanego dla uczczenia relikwii świętych patronów Rzeczypospolitej. Tym samym kult Kuncewicza obecny w ówczesnych kręgach katolickiej szlachty nabrał charakteru politycznego, co znalazło swoje odzwierciedlenie w *Volumina legum* – zbiorze praw Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego, zawierającym zapis z roku 1673 o ustanowieniu fundacji Błogosławionego Jozafata Kuncewicza Patrona Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego w Sudziłowicach, przekazanej bazylianom połockim¹⁸.

Powróćmy do dziejów sarkofagu i złożonych w nim relikwii. Po wojennych zawirowaniach w 1667 r. trafił do Połocka. W 1705 r. ponownie nadeszło zagrożenie ze strony Rosji – Piotr I, zgodnie z nakreślonym przez siebie politycznym celem unicestwienia Cerkwi unickiej, nakazał zniszczyć wszelkie przejawy kultu tego świętego. Bazylianie wywieźli więc relikwie do Białej, gdzie oddali je pod opiekę Karola Radziwiłła. Po zakończeniu działań wojennych magnat nie zgodził się jednak na ich zwrot. Przekazał jedynie srebrną trumnę do monasteru w Żyrowicach, gdzie była przechowywana do 1777 r.¹⁹ Konflikt między bazylianami a rodem Radziwiłłów trwał przez dziesięciolecia i angażował również Stolicę Apostolską. Relikwie Kuncewicza stały się przedmiotem zaciętej rywalizacji, której stawką był rodowy prestiż i zwiększenie znaczenia na arenie politycznej Rzeczypospolitej, o czym świadczy zaangażowanie w ten spór innych rodów magnackich: Sapiechów i Czartoryskich. Ci ostatni posunęli się nawet do współpracy ze stroną rosyjską²⁰.

Relikwie Jozafata przechowywano w białskiej świątyni do momentu likwidacji unii w diecezji chełmskiej. W 1873 r. ówczesny proboszcz, ks. Mikołaj Liwczak, pochodzący z Galicji rusofil, nakazał zamurować trumnę w podziemiach i przysypać gruzem, aby przed planowanym przez władze carskie wprowadzeniem na tych ziemiach prawosławia osłabić kult Kuncewicza. Relikwie zostały odnalezione dopiero w 1915 r. przez Remberta Grobbelsa, kapelana wojskowego posługującego w Białej. Wtedy ciało świętego zostało przewiezione do Wiednia, gdzie dokonano kanonicznej rekognicji przy udziale greckokatolickiego metropolity Andreja Szeptyckiego oraz biskupa

¹⁶ P. Krasny, *Relikwiarz św. Jozafata...*, s. 122.

¹⁷ *Tamże*, s. 124.

¹⁸ *Volumina Legum*, red. J. Ohryzko, t. 5, Petersburg 1860, s. 89. Decyzja ta została potwierdzona w 1677 r., patrz: *tamże*, s. 263.

¹⁹ T. Żychiewicz, *Jozafat Kuncewicz...*, s. 54-55. Piotr Krasny przedstawił smutny koniec sarkofagu, potajemnie sprzedanego i ostatecznie utraconego. Patrz: P. Krasny, *Relikwiarz św. Jozafata...*, s. 123.

²⁰ D. Wereda, *Relikwie Jozafata Kuncewicza w Białej. Ideowe ewolucje kultu*, [w:] *Kultura pamięci jako czynnik rozwojowy społeczności lokalnej*, red. A. Drewniak, A. Sępocha, Lublin 2014, s. 301-303.

przemyskiego Jozafata Kocyłowskiego, bazylianina, wielkiego adoratora świętego Jozafata i niestrudzonego propagatora jego kultu w greckokatolickiej eparchii przemyskiej²¹. Burzliwe dzieje nie omijały relikwii Jozafata także w okresie II wojny światowej i dopiero w 1962 r. relikwie ostatecznie trafiły do bazyliki św. Piotra, gdzie zostały złożone w przeszklonej trumnie w ołtarzu św. Bazylego Wielkiego²².

W okresie XVII-XVIII w. kult Jozafata Kuncewicza łączył więc wymiar religijny związany z życiem duchowym wspólnot lokalnych z wymiarem politycznym opartym na relacjach wyznaniowych w państwie, a także na dążeniu do wzmocnienia prestiżu i pozycji politycznej największych rodów magnackich. Wraz z intensyfikacją imperialnej polityki Moskwy kult Kuncewicza znalazł się w centrum politycznych działań władz carskich przeciwko Cerkwi unickiej, którą postrzegano jako zagrożenie dla moskiewskiego prawosławia i uczyniono stałym motywem polityki carskiej²³. To z kolei wzmocniło tendencję do upolitycznienia kultu, przez co nabrał wyraźnego antyrosyjskiego charakteru²⁴.

KANONIZACJA

Kolejny okres ożywienia kultu Jozafata Kuncewicza łączy się ściśle z tragicznymi wydarzeniami politycznymi na ziemiach Rzeczypospolitej. Utrata państwowości w wyniku rozbiorów, brutalnie tłumione kolejne zrywy niepodległościowe czy postępujące zaostrenie polityki zaborców zmusiły wielu przedstawicieli polskich elit politycznych do emigracji. I właśnie z działalnością polskiej emigracji, poszukującej dróg do odzyskania niepodległości, związana była idea odrodzenia kultu unickiego męczennika. Istotne w tym kontekście były działania władz carskich w zaborze rosyjskim skierowane przeciwko Cerkwi unickiej. Zniesienie unii na Litwie i Wołyniu w 1839 r., krwawe prześladowania unitów na Podlasiu, których apogeum był mord unickich wiernych w Pratulinie w 1874 r., wreszcie ostateczna likwidacja unickiej diecezji chełmskiej w 1875 r. wpłynęły na postawy polskiej szlachty: Kuncewicza zaczęto postrzegać nie tyle jako męczennika za jedność chrześcijan, ile ofiarę polityki carskiej, symbol sprzeciwu wobec zaborcy, ucieleśnienie polskich dążeń narodowowyzwoleńczych oraz patrona powstania

²¹ A. Szczupak, *Kult św. Jozafata w greckokatolickiej diecezji przemyskiej w okresie rządów biskupa Jozafata Kocyłowskiego (1917-1946)*, „Rocznik Przemyski” 2012, t. 48, nr 4, s. 103-118. Kult św. Jozafata na ziemi przemyskiej był obecny również w łonie Kościoła rzymskokatolickiego, patrz: A. Sroka, *Relikwie świętego Jozafata Kuncewicza w kościele Franciszkanów-Reformatów w Przemyślu*, [w:] *Polska-Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 2: *Studia z dziejów chrześcijaństwa na pograniczu kulturowym i etnicznym*, red. S. Stępień, Przemyśl 1994, s. 109-119.

²² Ciekawym zagadnieniem jest historia relikwii św. Jozafata, które jako fragmenty ciała świętego bądź elementy jego ubioru przekazywane były do różnych świątyń rzymskokatolickich i unickich. Aktualnie nie posiadamy pełnego katalogu miejsc, w których są one przechowane. A. Szczupak, *Kult św. Jozafata...*, s. 103-118.

²³ N. Morawiec, *(De)konstrukcje świętości. Jozafat Kuncewicz w rosyjskiej historiografii synodalnej*, [w:] *Kultura Słowian. Rocznik komisji kultury Słowian*, t. 14, Kraków 2018, s. 79-112.

²⁴ D. Wereda, *Relikwie Jozafata...*, s. 301.

styczniowego²⁵. W opinii polskich badaczy to właśnie sytuacja polityczna przyczyniła się do podjęcia decyzji o kanonizacji Kuncewicza, ogłoszonej w 1867 r. przez papieża Piusa IX²⁶, w polskich kręgach uznanej za przejaw życzliwości papieża wobec zmagających o odrodzenie państwa i narodu²⁷.

Analiza dokumentów kanonizacyjnych, które opublikował ukraiński bazylianin Athanasius Welykyj (ukr. Афанасій Великий), pozwala prześledzić zaangażowanie elit politycznych oraz kościelnych w ten proces. W grudniu 1864 r. do Stolicy Apostolskiej z prośbą o kanonizację zwrócili się przedstawiciele polskiej szlachty na wygnaniu. Obszerny list, przypominający żywotność kultu Kuncewicza w Rzeczypospolitej, skierował uwagę papieża na tragiczną sytuację unitów w zaborze rosyjskim, których na różne sposoby starano się przeciągnąć na prawosławie, oraz polityczny upadek polskiego państwa, którego odrodzenie byłoby możliwe za wstawiennictwem Józafata. Sygnatariuszami listu byli m.in. Leon Sapieha, Władysław Czartoryski, Dezydery Adam Chłapowski i Władysław Zamojski²⁸. W liście znalazły się np. takie słowa: *W końcu, gdy przeciw nieprzyjaciółom Kościoła z największą zaciętością walczącym, żadna ziemską potęgą nie może przyjść na ratunek w dzisiejszych narodu polskiego potrzebach, Wasza Świętobliwość owym dekretem kanonizacyjnym dasz nam w niebie możliwego opiekuna, ludy polskie zwiążesz tem silniej węzłem wiary i katolickiej jedności, i w zbolale serca polskie wlejesz otuchę i pokrzepienie*²⁹. 25 lutego 1865 r. z listem dziękczynnym za uruchomienie procesu kanonizacyjnego do papieża zwrócił się arcybiskup poznański Leon Przyłuski³⁰. 24 sierpnia 1865 r. wspólny list ogłosili biskupi galicyjscy, wyrażając radość Polaków, Rusinów (Ukraińców) i Ormian ze zbliżającej się kanonizacji Kuncewicza, a jednocześnie smutek spowodowany dramatyczną sytuacją unitów na ziemiach, na których żył i działał Józafat. Pod listem podpisali się arcybiskupi obrządków: łacińskiego – Franciszek Wierchlejski, greckiego – Spiridon Litwinowicz, oraz ormiańskiego – Grzegorz Szymonowicz³¹.

Jednakże grunt pod opisane powyżej formalne kroki przygotowali przedstawiciele Zgromadzenia Zmartwychwstania Pańskiego³². W 1846 r. do papieża zwrócił się w tej

²⁵ K. Kuźmak, *Józafat Kuncewicz...*, s. 106; patrz również: *Powstańcy styczniowi więzieni w twierdzy kijowskiej. Zarysy biogramów*, oprac. S. Stępień przy współpr. M. Micela, Przemyśl 2022, s. 14-15.

²⁶ Opis uroczystości kanonizacyjnych patrz: J. Nowakowski, *Opis uroczystości kanonizacyjnej błogosławionego Józafata Kuncewicza biskupa Połockiego, która odbyła się 29 czerwca 1867 w dzień obchodu ósm-nastowiekowej rocznicy męczeństwa Świętych Apostołów Piotra i Pawła*, Lwów 1867.

²⁷ A. Dydycz, *Opisanie odnalezienia...*, s. 212.

²⁸ *S. Josaphat Hieromartyr...*, s. 268-273.

²⁹ A. Guépin, *Żywot ś. Józafata Kuncewicza męczennika, arcybiskupa połockiego rit. gr. opowiedziany na tle historii kościoła ruskiego*, tłum. W. Kalinka, Lwów 1885, s. 436. Użyte w cytowanym fragmencie sformułowanie „ludy polskie” nawiązuje do idei wielonarodowej Rzeczypospolitej, propagowanej przez ówczesne polskie środowiska polityczne, jednak niepodzielanej przez ukraińskie środowiska zaangażowane w ukraiński proces narodotwórczy.

³⁰ *S. Josaphat Hieromartyr...*, s. 273-274.

³¹ *Tamże*, s. 277-278.

³² Geneza Zgromadzenia Zmartwychwstania Pańskiego wiąże się z działalnością emigracyjną Adama Mickiewicza, który z Bogdanem Jańskim stworzył podwaliny przyszłego zakonu. Dzieło to kontynuowali Piotr Semenenko i ks. Hieronim Kajsiewicz, tworząc w 1842 r. regulę zakonną, oficjalnie

sprawie ks. Hieronim Kajsiewicz³³. Środowisko zmartwychwstańców prowadziło szeroko zakrojoną akcję, mającą na celu przygotowanie do kanonizacji Kuncewicza, a głównymi ośrodkami działalności stały się Poznań, Lwów i Kraków. Na łamach „Przeglądu Poznańskiego” – organu prasowego zmartwychwstańców na ziemiach polskich – publikowano szereg materiałów na temat dziejów unii i postaci błogosławionego. Warto wspomnieć przede wszystkim o obszernym artykule *Dokumenta do dziejów błogosławionego Józefata Kuncewicza* autorstwa ks. Pawła Szymańskiego, opartym na dwutomowym zbiorze materiałów poświęconych życiu i działalności Kuncewicza³⁴. Domicjan Mieczkowski opublikował w Krakowie *Żywoć błogosławionego Jozafata Kuncewicza* (1865), a we Lwowie ukazało się popularne i wielokrotnie wznawiane tłumaczenie dzieła Alphonse Guépin³⁵ *Żywoć ś. Jozafata Kuncewicza* (wydania polskie 1885, 1907, 1908). Powstanie tej fundamentalnej francuskojęzycznej edycji, opublikowanej w 1874 r., było owocem zaangażowania Waleriana Kalinki – jednego z przedstawicieli zmartwychwstańców. Co ważne, działania Kalinki nie ograniczały się do udostępnienia źródeł, ale obejmowały także ich interpretację, rzutowały więc na ideowy wydźwięk pracy³⁶. Innym wartym odnotowania źródłem był niewielki druk pt. *Pamięćka kanonizacji św. Jozafata Kuncewicza*³⁷. Na jego

zatwierdzoną przez papieża w 1860 r., patrz: P. Smolikowski, *Historia Zgromadzenia Zmartwychwstania Pańskiego*, t. 1-4, Kraków 1892-1896. Wpływ Mickiewicza na poglądy zmartwychwstańców przejawia się również poprzez kult Jozafata Kuncewicza, obecny w *Litanji pielgrzymowskiej* kończącej *Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego*, w której autor kieruje modlitwne prośby o wyzwolenie ojczyzny do opiekunów Rzeczypospolitej, w tym do św. Jozafata – opiekuna Rusi, patrz: A. Mickiewicz, *Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego*, Awenjon 1833, s. 68.

³³ O ważnej roli Kajsiewicza oraz Semenienki w kształtowaniu stosunku Stolicy Apostolskiej do sprawy polskiej patrz: M. Traczyński, *Zmartwychwstańcy w służbie Stolicy Apostolskiej*, [w:] *Zmartwychwstańcy w dziejach kościoła i narodu*, red. Z. Zieliński, Katowice 1990, s. 121-149; W. Józwiak, *Piśmiennictwo polskiej misji unickiej na terenie Bułgarii w drugiej połowie XIX w.*, Kraków 2008, s. 32-33; W. Osadczy, A. Gieniusz, *Unii i Polski ozdoba i chwała. Księga zmartwychwstańcy wobec kultu i kanonizacji św. Jozafata*, Warszawa–Rzym 2020.

³⁴ P. Szymański, *Dokumenta do dziejów błogosławionego Jozafata Kuncewicza*, „Przegląd Poznański” 1862, t. 34, s. 21-129.

³⁵ Alphonse Guépin (1836-1917) – francuski benedyktyn, podjął się pracy nad hagiografią Kuncewicza na prośbę przełożonych, co zajęło mu 10 lat, patrz: Guépin, Alphonse, Biographia Benedictina, [online] http://www.benediktinerlexikon.de/wiki/Guépin,_Alphonse, 15 IV 2024. Dzieło Guépin’a poprzedziła francuskojęzyczna hagiografia Kuncewicza pióra Edmonda de L’Hervilliers, patrz: tenże, *Le B. Josaphat Kuncewicz, archevêque de Polotsk, martyr, dont la canonisation solennelle doit être célébrée, à Rome, dans la basilique de Saint-Pierre, le 12 novembre 1865*, Paris 1865.

³⁶ A. Guépin, *Saint Josaphat archevêque de Polock, martyr de l’unité catholique et l’Église grecque unie en Pologne*, t. 1, Paris 1874, s. XX. Sam Kalinka potwierdził swój udział we wstępie do polskiego tłumaczenia dzieła Guépin’a, patrz: W. Kalinka, *Przedmowa*, [w:] A. Guépin, *Żywoć s. Jozafata...*, s. VIII-X. Norbert Morawiec zwrócił uwagę na wpływ Kalinki na wymowę dzieła Guépin’a w kontekście polemiki z ówczesną historiografią rosyjską, patrz: N. Morawiec, *(De)konstrukcje świętości...*, s. 95-96. Greckokatolicki biskup łucki Josyf Bocian poruszył kwestię politycznej lojalności Guépin’a w stosunku do Polaków, co było widoczne w pierwszym wydaniu dzieła i w zmianach na kartach drugiego wydania z 1897 r., gdzie autor łączył już sympatie propolskie z lojalnością wobec Rosji, będącej wówczas sprzymierzeńcem Francji, zapominając przy tym o Białorusinach i Ukraincach, jak ze smutkiem konstatawał biskup Bocian. Patrz: Ї. Боцяня, *Йосафатіяна. Прычінкі...*, s. 507.

³⁷ *Pamięćka kanonizacji św. Jozafata Kuncewicza*, Tarnów 1866.

treść składał się krótki opis życia i męczeństwa, pieśń do św. Józafata *Witaj biskupie! Nasz patronie drogi!*, litania oraz antyfony do świętego. Dochód z jego sprzedaży miał być przeznaczony na pokrycie kosztów uroczystości kanonizacyjnych.

BRACTWO ŚW. JOZAFATA – IDEA ZJEDNOCZENIA CHRZEŚCIJAN

Środowisko zmartwychwstańców włączyło starania o beatyfikację Józafata w szerszy kontekst ówczesnej polityki Stolicy Apostolskiej i propagowanej przez nią koncepcji zjednoczenia wszystkich chrześcijan pod opieką papieża. W szczególności odnosiło się to do wyznawców prawosławia z terenów Europy Wschodniej, w tym Bałkanów. Potrzeba skierowania swoich działań ku Bułgarii została wyartykułowana przez Kajsiewicza już w 1846 r. podczas audiencji u Piusa IX³⁸. W 1860 r. doszło do podpisania unii Bułgarów ze Stolicą Apostolską, a zatwierdzone w tym samym roku przez papieża Zgromadzenie Zmartwychwstania Pańskiego rozpoczęło przygotowania do działalności misyjnej w Bułgarii. W tym celu w Poznaniu powołano do życia Bractwo błogosławionego Józafata, za cel mające szerzenie idei unijnej oraz wsparcie finansowe misji bułgarskiej zmartwychwstańców. W krótkim statucie bractwa czytamy, że cel miał zostać osiągnięty poprzez modlitwę i jałmużnę. Zwierzchnikiem bractwa był arcybiskup gnieźnieński i poznański, członkami zaś – katolicy wszystkich obrządków. Prócz jałmużny bracia byli zobowiązani do codziennego odmawiania modlitwy *Zdrowaś Mario* z dodatkiem: *O Maryo, bez zmyzy poczęta, przyczyn się za nami i Błogosławiony Józafacie, módl się za nami*³⁹. Dokument został podpisany przez ówczesnego arcybiskupa, Leona Przyłuskiego, w Poznaniu w 1862 r. i opatrzony tekstem odpustu wydanego przez papieża Piusa IX. Poprzedza go krótki żywot błogosławionego wraz z modlitwą wstawienniczą⁴⁰.

W ten sposób Kuncewicz stał się patronem misji bułgarskiej zmartwychwstańców, a sam wybór, zdaniem Wojciecha Józwiaka, był nieprzypadkowy – istniały wyraźne analogie między życiem męczennika a sytuacją unitów bułgarskich, oskarżanych przez prawosławnych Bułgarów i Greków o odstępstwo i zdradę własnych tradycji⁴¹. Zakładając misję w Adrianopolu w 1863 r., zmartwychwstańcy opierali swoje działania religijne i oświatowe na kulcie Józafata. Święty stał się formalnym patronem domu misyjnego w Adrianopolu, a dzień jego święta uroczystie obchodzono. W ramach zajęć w szkole misyjnej na język bułgarski tłumaczono *Żywot św. Józafata* Guépine'a, a podstawowym źródłem nauki wiary stał się bułgarski przekład *Katechizmu* Kuncewicza, dokonany przez ks. Łukasza Wronowskiego i opublikowany dwukrotnie: w Konstantynopolu (1877) oraz w Adrianopolu (1889)⁴².

³⁸ W. Józwiak, *Piśmiennictwo polskiej misji...*, s. 33.

³⁹ *Błogosławiony Józafat Kuncewicz męczennik*, Grodzisk 1862, s. 4.

⁴⁰ *Tamże*, s. 3.

⁴¹ W. Józwiak, *Piśmiennictwo polskiej misji...*, s. 173.

⁴² Analiza bułgarskiego tłumaczenia katechizmu Kuncewicza patrz: *tamże*, s. 172-184.

POLSCY ULTRAMONTANIE I KULT KUNCEWICZA

Polityczne podłoże zabiegów wokół kanonizacji Kuncewicza, z niebagatelną w tym procesie rolą przedstawicieli zmartwychwstańców, wiąże się ściśle z wyznawanym przez nich światopoglądem ultramontańskim. Rett Ludwikowski genezę tego nurtu w szerszym kontekście łączył z próbą przezwyciężenia kryzysu w Kościele katolickim wywołanego zmianami politycznymi i społecznymi w ówczesnej Europie; w kontekście polskim wiązał go z upadkiem państwowości oraz niepowodzeniem powstania listopadowego⁴³. Bogdan Szlachta charakteryzował ten nurt jako propapieski, radykalnie katolicki, kościelny i nakierowany na providencjonalną historiozofię, a jednocześnie przejawiający cechy ideologii mesjanistycznej, uznającej dziejowe posłannictwo narodu polskiego, którego celem ma być religijne i polityczne odrodzenie zgodnie z historio-zbawczym planem Boga⁴⁴.

W ujęciu polskich ultramontanów katolickość stanowiła istotę narodu, a przyszłość Polski łączyła się ze zwrotem ku chrześcijańskim źródłom państwowości. Politycznym celem tych poszukiwań było odrodzenie się pierwotnej wspólnoty narodów I Rzeczypospolitej, założonej na fundamencie przynależności do wspólnego Kościoła pod zwierzchnictwem papieża⁴⁵. Naturalnym stało się więc odwołanie do Kuncewicza jako wyraziciela idei jedności Rusinów i Polaków, a głoszone przez męczennika ewangeliczne wezwanie *Ut unum sint* (J 17, 21) doskonale wpisywało się w polityczną koncepcję ultramontańską. Uznanie zasad chrześcijańskich za fundament państwa i narodu prowadziło do stwierdzenia braku sprzeczności między obowiązkami chrześcijańskimi i narodowymi, utożsamienia polskości z katolicyzmem oraz wiernością Kościołowi i papieżowi⁴⁶. Przyjęcie tych zasad, w obliczu rodzących się dążeń narodowotwórczych Słowian tworzących I Rzeczpospolitą, w tym Rusinów-Ukraińców, prowadziło ultramontanów do idei przyszłego pokojowego zjednoczenia wszystkich narodów dawnego państwa na gruncie jednej katolickiej wiary pod zwierzchnictwem polskim. W tym jednak punkcie dochodziło do rozdzwieku między poznańskim i lwowskim ośrodkiem ultramontańskim. Przedstawiciele pierwszego popierali rozwój narodu Rusinów-Ukraińców, włącznie z uniezależnieniem Kijowa od Moskwy; w Galicji natomiast dominowały tony rozczarowania, wynikającego m.in. z rosnących postaw emancypacyjnych wśród galicyjskich Rusinów. Krytycyzm i postawy ksenofobiczne skierowane przeciwko Rusinom (także Żydom) zaczęły pojawiać się w dyskursie ultramontanów w latach 70.-80. XIX w., a postawę inkluzywną zastąpiła „etyka egoizmu narodowego”⁴⁷.

Polityczno-narodowe koncepcje zmartwychwstańców oparte na kulcie Jozafata znajdują odzwierciedlenie w kazaniach poświęconych Kuncewiczowi. Pierwsze z nich,

⁴³ R.R. Ludwikowski, *Szkice na temat galicyjskich ruchów i myśli politycznej (1848-1892)*, Kraków 1980, s. 86-87, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Nauk Politycznych*, 15.

⁴⁴ B. Szlachta, *Ład – Kościół – naród*, Kraków 1996, s. 99-100.

⁴⁵ *Tamże*, s. 117-120.

⁴⁶ *Tamże*, s. 323-329, 332-334; R. Ludwikowski, *Szkice na temat galicyjskich ruchów...*, s. 93-97.

⁴⁷ B. Szlachta, *Ład – Kościół...*, s. 336-341.

utrzymane w duchu ultramontańskim i patriotycznym, pochodzi z cyklu poświęconego męczennikom polskim pióra Aleksandra Jełowickiego i zostało wygłoszone w Paryżu w 1860 r. Autor, wychodząc od wątku uzdrowienia trędowatego, głosił apoteozę papieża jako następców Chrystusa, kontynuujących posłannictwo apostołskie uzdrowienia odstępców od wiary z herezji i schizmy⁴⁸. W tak nakreślony kontekst ideowy wpisany został krótki życiorys Kuncewicza, podkreślający jego przywiązanie do wiary, realizację ascetycznego ideału życia monastycznego i walki z grzechem schizmy oraz zapowiedź rychłej kanonizacji przez papieża Piusa IX. Jełowicki w swoim kazaniu – w przeciwieństwie np. do analizowanego poniżej, nieco późniejszego kazania innego zmartwychwstańca, Hieronima Kajsiewicza⁴⁹ – pomija istotny wątek ruskiego pochodzenia Józafata, przemiany duchowej świętego, a w konsekwencji przejścia na unię. Na kartach kazania Jełowickiego Jan Kuncewicz jawi się jako katolik, „mały Jasiek”, któremu wiarę zaszczerpili rodzice, przyprowadzając niemowlę do kościoła⁵⁰. Stwarza to w czytelniku wrażenie unifikacji zarówno obrządkowej („kościół” zamiast „cerkiew”), jak i narodowej (nie znajdziemy tu wzmianki o ruskim pochodzeniu Kuncewiczów). W odmienny sposób podchodzi do tego wątku Kajsiewicz, wspominając chrzest Kuncewicza w cerkwi św. Paraskiewii, prawosławne wyznanie jego rodziców (*Urodził się zatył Józafat w schizmie...*), a nawet ruską przynależność: *My pomawiamy Rusinów o upór; Kuncewicz był upartym, tylko święcie upartym*⁵¹, co wpisywało się w koncepcję unii narodów Rzeczypospolitej nakreśloną w obszernym dziele pt. *Mowa pochwalna na cześć Ś. Józafata Kuncewicza, Arcybiskupa Połockiego i Męczennika*, wydrukowanym w „Tygodniku Katolickim”⁵². Mowa została pierwotnie wygłoszona w wersji skróconej 12 lipca 1867 r. podczas uroczystego trzydniowego nabożeństwa w greckokatolickiej świątyni św. Atanazego w Rzymie w ramach obchodów związanych z kanonizacją Kuncewicza⁵³. Integralnym elementem hagiograficznej mowy Kajsiewicza jest *Domówienie*, będące projekcją jego koncepcji historiozoficznej i politycznej wplecionej w żywot św. Józafata. Dla Kajsiewicza świętość Kuncewicza uznana przez Kościół powszechny opiera się na dozgonnym przywiązaniu i podporządkowaniu arcybiskupowi Stolicy Apostolskiej, prymat papieski zaś wpisany jest w zawołanie *Ut unum sint: ...święty [...] jedno tylko stanowczo i otwarcie stawiał; przywiązanie swoje i zupełne poddanie się Stolicy Apostolskiej i jedność w wierze z Kościołem rzymskim. To też bywał w kościołach łacińskich na [...] nabożeństwie i procesji Bożego Ciała...*⁵⁴. W kontekst

⁴⁸ A. Jełowicki, *Kazania o świętych polskich i o Królowej Korony Polskiej, tudzież nauki przedślubne, mowy pogrzebowe i kazania przygodne* [...], Berlin 1869, s. 47.

⁴⁹ Kajsiewicz był przełożonym Zgromadzenia Zmartwychwstania Pańskiego.

⁵⁰ A. Jełowicki, *Kazania o świętych polskich...*, s. 48.

⁵¹ H. Kajsiewicz, *Mowa pochwalna na cześć Ś. Józafata Kuncewicza, Arcybiskupa Połockiego i Męczennika*, Poznań 1868, s. 6, 8.

⁵² W artykule posługuję się osobnym przedrukiem wydanym w Poznaniu w 1868 r. ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej: sygn. I, 25433.

⁵³ H. Kajsiewicz, *Mowa pochwalna...*, s. 4.

⁵⁴ *Tamże*, s. 31.

historiozofii ultramontanów wpisuje się również wątek rosyjski hagiografii Kuncewicza, w którym działania cara Piotra I ukazują rolę dziejową Rosji w dążeniu do zniszczenia Polski i Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej, co miało poprzedzać późniejsze odrodzenie narodowe i religijne. Piotr I, jako ucieleśnienie carskiej Rosji, był dla Kajsiewicza zaprzeczeniem podstawowych wartości chrześcijańskich: *Roku 1705, [...] wchodzi Piotr I [...] twórca nowej Moskwy, Rosyją przezwaną, wchodzi do Katedry i [...] Komunikanty łacińskie z puszek świętej na ziemię przed ołtarz wyrzuca. Kaznodzieję Teofiana Kobielczyńskiego [...] sam mieczem przebijają. Ojców Jakóba Kozikowskiego, Konstantego Zajączkowskiego [...] przez całą noc męczonych powiesić kazał. [...] Pogroził nawet, że zwłoki Sgo Józafata spali*⁵⁵.

Carska polityka, poprzez atak na Kościół katolicki, sprzeciwiała się nie tylko zasadzie miłości bliźniego, ale również ewangelicznemu zawołaniu do jedności ujmowanej tutaj w kontekście politycznym i narodowym. Nadrzędnym celem Moskwy, poczynawszy od Piotra I, było zniszczenie jedności Polaków i Rusinów: *widzimy, że następcy Piotra I. doskonale spełnili jego zapowiedź, i wszystkie wysiłki zwracali ku zniszczeniu Unii, aby oddzielić całkiem katolików Greckich od Łacińskich – Rusinów od Polaków*⁵⁶. Pojawia się tutaj również wspomniany powyżej wątek providencjonalny. Upadek Rzeczypospolitej jako konsekwencja upadku moralnego i religijnego Polaków wpisuje się w boski plan odrodzenia narodowego, którego źródłem, w przekonaniu ultramontanów, miała być odnowa duchowa i społeczna oraz obrona jedności kościoła: *O! gdyby Polacy pracując nad poprawą wewnętrzną, umysłową, obyczajową i społeczną (czego właśnie Bóg się od nich domagał, odbierając im byt polityczny), gdyby obrócili byli się na ratowanie Unii, i bronienie kościoła [...] byłiby już odzyskali naczelną rolę wśród narodów słowiańskich*⁵⁷. Postulat jedności Kajsiewicz skierował do narodów Galicji, gdzie zachowała się unia, ale gdzie dochodziło do rozdzwiku między budzącymi się do życia narodowego Rusinami-Ukraińcami a Polakami: *Lecz kanonizacja Ś. Józafata winna sprowadzić przede wszystkim pojednanie pomiędzy Polakami a Rusinami, mianowicie zaś w Galicji, albowiem gdzie indziej Unitów już nie stało...*⁵⁸.

Obok dorobku zmartwychwstańców Kuncewicz pojawia się w drukach ulotnych o charakterze patriotycznym i antycarskim. Z 1861 r. pochodzi odezwa do rodaków skierowana przeciwko działaniom bpa Siemaszki. Stanowi ona celną ilustrację utożsamienia w ówczesnym polskim dyskursie politycznym kryteriów religijnych z narodowymi. W sposób ahistoryczny o mord Kuncewicza dokonany, przypomnijmy, przez ruskich (białoruskich) mieszczan witebskich, oskarżeni zostali rosyjscy zaborcy: *...dzicy*

⁵⁵ *Tamże*, s. 59-60.

⁵⁶ *Tamże*, s. 67.

⁵⁷ *Tamże*, s. 67-68. Krytyka postawy polskiej szlachty wobec unii, ale również odstępstwa od katolicyzmu na rzecz protestantyzmu stanowi istotny wątek kazania, patrz: *tamże*, s. 35.

⁵⁸ *Tamże*, s. 73. Pojawiający się tutaj temat Rusinów domaga się osobnego omówienia, szczególnie w kontekście ultramontańskiego programu odrodzenia narodowego i wewnętrznych rozdzwinków wśród ultramontanów w tym względzie. Sam Kajsiewicz zajmował pozycję ugodową: *Darmo Bracia, (mówię do Polaków) Rusini są i będą, chodzi o to, aby ich mieć przyjaciółmi tak jak są braćmi* – H. Kajsiewicz, *Mowa pochwalna...*, s. 77.

*i fanatyczni moskale [...] Józefata [...] zamordowali haniebnie w mieście Witebsku i utopili w Dźwinie*⁵⁹.

ŚWIECA NIEPODLEGŁOŚCI

Powróćmy jeszcze do uroczystości kanonizacyjnych Kuncewicza z 29 czerwca 1867 r. i ważnej dla naszego tematu historii świecy przekazanej papieżowi przez polskich księży w darze dziękczynnym⁶⁰. Biskup przemyski Stanisław Pelczar, jako naoczny świadek tych wydarzeń, w kazaniu wygłoszonym w warszawskiej katedrze metropolitalnej w 1920 r. z okazji sprowadzenia do Polski świecy Piusa IX wspominał, że papież nakazał przechowywać świecę w Kolegium Polskim w Rzymie do czasu odzyskania przez Polskę niepodległości. Pelczar swoje kazanie, utrzymane w podniosłym, emocjonalnie nacechowanym stylu, zbudował wokół kilku zasadniczych wątków, które w aktualnej sytuacji politycznej miała symbolizować świeca: wierności Stolicy Apostolskiej, wzmożonej pracy narodu dla dobra Kościoła i ojczyzny oraz wypełnienia posłannictwa narodu rozumianego jako misja cywilizacyjna: *Ta świeca, ofiarowana podczas kanonizacji św. Męczennika Józafata, jest jakby drogowskazem dla posłannictwa narodu naszego. [...] niechaj [Polska] niesie na wschód pochodnię wiary i cywilizacji katolickiej...*⁶¹. Tak sformułowana koncepcja *antemurale christiatis* w ujęciu Pelczara przybrała postać dziejowego posłannictwa skierowanego najpierw przeciwko pogaństwu, później islamowi, prawosławiu i protestantyzmowi, a na końcu bolszewizmowi i komunizmowi⁶². W świetle omawianego tematu warto zauważyć, że postać Józafata Kuncewicza stanowi w kazaniu Pelczara jedynie tło, a imię świętego pojawia się wyłącznie przy opisie okoliczności przekazania świecy, ustępując miejsca błogosławionemu Andrzejowi Boboli, o którego kanonizację jako patrona Polski zabiegano w tym czasie.

ENCYKLIKA PIUSA XI

12 listopada 1923 r. papież Pius XI ogłosił encyklikę z okazji 300. rocznicy męczeńskiej śmierci św. Józafata. Motywem przewodnim uczynił ideę jedności wszystkich chrześcijan w Kościele powszechnym. Jak argumentował, zawołanie do jedności przekazane przez Boga apostołom opierało się na zasadach wewnętrznych – jedności wiary i miłości oraz zewnętrznych – zwierzchniej władzy papieża nad całym Kościołem. Skupiając się na dziejach chrześcijaństwa wschodniego, papież z ubolewaniem konstatował zaciekle ataki na władzę papieską z różnych stron, w dziejach odstępstwa od wiary za najbardziej

⁵⁹ Rodacy!, Polona, [online] <https://polona.pl/item-view/5712b985-d88d-4a4e-bd51-bb2ba30a0468?page=0,11> X 2024.

⁶⁰ Mowa o świecy nazwanej później świecą Piusa lub świecą niepodległości.

⁶¹ [J.B. Pelczar], *Świeca Piusowa w Archikatedrze Warszawskiej*, Warszawa 1928, s. 10-11.

⁶² Tamże.

zgubne wydarzenie uznał zaś zerwanie jedności przez Cesarstwo Bizantyjskie. Pius XI podkreślał rolę papieża w zbliżeniu ludów słowiańskich do Stolicy Apostolskiej, wskazywał m.in. na znaczenie umowy z Księstwem Halicko-Wołyńskim i koronację księcia Daniela Halickiego, próby zjednoczenia w ramach unii florenckiej i przede wszystkim unii brzeskiej, której ozdobę i dowód trwałości stanowiła męczeńska śmierć Kuncewicza⁶³. Jozafat określony został jako chluba i ozdoba wszystkich narodów słowiańskich, co czyniło jego męczeństwo uniwersalnym znakiem niezachwianego dążenia do jedności. Tym samym encyklika reaktywowała perspektywę właściwą dla papieżstwa okresu kanonizacji męczennika, podkreślając analogię między ówczesną sytuacją a kryzysem papieżstwa w połowie XIX w. Przypomnienie postaci Jozafata ożywiało wzorzec poświęcenia chrześcijan ideałowi jedności w obliczu wyzwań, przed którymi stanął Kościół podczas zmian politycznych i społecznych w latach 20. XX w.

Wskrzeszenie kultu św. Jozafata było też odpowiedzią na wyzwania związane z polityczną sytuacją Słowian wschodnich, jak stwierdzał papież, kształtowaną przez egoizmy narodowe, prowadzące do bratobójczych konfliktów, oraz ateistyczną ideologię bolszewicką. Spowodowany w ten sposób moralny upadek narodów słowiańskich mógł zostać przewyższony przykładem świętego: *Krew św. Jozafata, jak przed trzema wiekami, tak również w czasach dzisiejszych nie przestaje być zadatkiem pokoju i godłem jedności wiary. W czasach dzisiejszych powiadamy, gdyż obecne narody słowiańskie, wskutek bratobójczych walk i krwawych wstrząśnięć wewnętrznych, uległy niestęchanemu zniszczeniu moralnemu i materialnemu*⁶⁴. Z perspektywy Stolicy Apostolskiej odwołanie do św. Jozafata w głównej mierze zasadzało się na idei przywrócenia jedności z Kościołem katolickim wiernych prawosławnych II Rzeczypospolitej i Rosji Sowieckiej, jedności opartej na wspólnych teologicznych podstawach z zachowaniem różnic obrządkowych⁶⁵.

POLSKI RUCH NEOUNIJNY

Encyklika papieska wpisywała się w szerszy kontekst działań związanych z projektem neounii, opracowanym przez jezuitów i zaaprobowanym przez Stolicę Apostolską w 1923 r.⁶⁶ Według Hieronima Wyczawskiego koncepcja ta pojawiła się w polskich kręgach politycznych w związku z faktem, że w ówczesnych granicach Polski znajdowało się ponad 3 mln prawosławnych wiernych. Z kolei popularyzowana od XIX w. w przez ultramontanów koncepcja mówiąca o katolickiej istocie polskości zrodziła przekonanie, że przeciągnięcie ludności prawosławnej do obrządku łacińskiego będzie

⁶³ Encyklika z okazji 300. rocznicy śmierci św. Jozafata Męczennika arcybiskupa połockiego, obrządku wschodniego – Pius XI, *Ecclesiam Dei*, Rzym 1923, s. 3.

⁶⁴ *Tamże*, s. 5.

⁶⁵ *Tamże*, s. 6-8.

⁶⁶ H.E. Wyczawski, *Ruch neounijny w Polsce w latach 1923-1939*, „Studia Theologica Varsaviensia” 1970, t. 8, nr 1, s. 412; S. Stępień, *Nowa unia kościelna. Obrządek bizantyńsko-słowiański*, [w:] *Polska-Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa...*, s. 153-155.

gwarancją trwałej polonizacji tej ludności⁶⁷. Dla Stanisława Stępnia projekt neounijnny w Polsce był w swojej istocie nie tyle przejawem dialogu w duchu ekumenizmu, ile akcją misyjną, której celem było reaktywowanie unii na terenach, na których została ona zlikwidowana przez carskie władze. W ramach dyskusji wokół projektu neounii rozpatrywano trzy koncepcje: po pierwsze, akcję misyjną, dążącą do włączenia prawosławnej ludności wprost do obrządku łacińskiego, co wiązało się z zerwaniem ze wschodnią tradycją religijno-kulturową; po drugie, birtualizm duchowieństwa; po trzecie, tworzenie sieci parafii w obrządku wschodnim podporządkowanych miejscowym hierarchom łacińskim⁶⁸. Jednym z inicjatorów i głównych propagatorów neounii był biskup podlaski Henryk Przeździecki. 15 października 1923 r., jeszcze przed oficjalną decyzją Stolicy Apostolskiej⁶⁹, ogłosił list pasterski z okazji 300. rocznicy śmierci Józafata, czyniąc świętego patronem idei neounii⁷⁰. Przedstawiając sylwetkę męczennika, Przeździecki podkreślał potrzebę modlitwy o dar jedności chrześcijan, trwanie w wierności wierze katolickiej oraz nawrócenie wiernych prawosławnych. Nie bez znaczenia wydaje się obecność wątku politycznego związanego z zawołaniem do wierności Rzeczypospolitej wzorem Józafata, szczególnie w obliczu ówczesnej złożonej sytuacji narodowościowej i politycznej: *Miłuje [Józafat] swój obrządek grecko-katolicki. Miłuje Rzeczypospolitą Polską, jako ojczyznę drogą... [...]. Św. Józafacie! Daj mi doczekać tej łaski [...] aby tutaj wszyscy mieli jedną duszę i jedno serce, wszyscy uznawali Papieża za głowę Kościoła, kochali się wspólnie, kochali ojczyznę miłą...*⁷¹. Postawa Przeździeckiego i innych zwolenników neounii nie znalazła jednak powszechnej akceptacji w polskich kręgach politycznych i wywołała ostry sprzeciw, a nawet nagonkę w polskiej prasie narodowej do tego stopnia, że Przeździecki zmuszony był przekonywać w listach pasterskich o swojej wierności ojczyźnie⁷². Jedną z ważnych postaci, które stanęły w obronie neounii, był jezuita, o. Jan Urban – redaktor naczelny krakowskiego pisma „Oriens”, na którego łamach starał się przybliżyć czytelnikom istotę i progres projektu neounijnego. Założenia ideowe ruchu, jego wizja dziejów, ale też stosunek do ówczesnej sytuacji politycznej i religijnej w Polsce najlepiej oddaje tekst programowy *Z czym przychodzimy?*, wyraźnie sprzeciwiający się polskim tendencjom

⁶⁷ H.E. Wyczawski, *Ruch neounijny...*, s. 410-411. Ten kierunek w polityce władz polskich wobec mniejszości narodowych i wyznaniowych w latach 30. realizował się także w architekturze sakralnej, patrz: F. Burno, *Świątynie nowego państwa. Kościoły rzymskokatolickie II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2012, s. 82-83, 157-163; P. Paszkiewicz, *Spór o cerkwie prawosławne w II Rzeczypospolitej. „Odmoskwiwanie” czy „polonizacja”?*, [w:] *Nacjonalizm w sztuce i historii sztuki 1789-1950*, red. D. Konstantynów, R. Pa-sieczny, P. Paszkiewicz, Warszawa 1998, s. 227-333.

⁶⁸ S. Stępień, *Nowa unia...*, s. 150-151. Choć, zdaniem Stępnia, trzecia z koncepcji zyskała najwięcej zwolenników, to w działaniach niektórych hierarchów wyraźnie uwidaczniała się tendencja do prowadzenia akcji misyjnej. Jednym z nich był biskup lubelski Marian Fulman.

⁶⁹ Dekret papieski w tej sprawie został ogłoszony 21 I 1924 r.

⁷⁰ H. Przeździecki, *List pasterski z okazji trzzechsetletniej rocznicy męczeńskiej śmierci św. Józafata*, [w:] H. Przeździecki, *Listy pasterskie i przemówienia, 1918-1928*, Poznań 1928, s. 188-194.

⁷¹ *Tamże*, s. 189, 193.

⁷² S. Stępień, *Nowa unia...*, s. 162.

nacjonalistycznym: *Polska leży na pograniczu dwóch światów. [...] Przez trzy ostatnie wieki istnienia Polski przedrozbiorowej wytwarzała się symbioza i synteza tych dwóch światów. Zbiorowa dusza Polski była wtedy dużo bogatsza, pojemniejsza, różnorodniejsza, niż chcieliby zwolennicy „czystej cywilizacji łacińskiej”. [...] Akcję unijną jednak, opłotły u nas przeróżne niechęci i uprzedzenia pokrywane zazwyczaj „polską racją stanu”, hasłami patryjotycznymi, „łacińsko cywilizacyjnymi” tendencjami*⁷³. Zainteresowanie tematyką unijną w przypadku Urbana nie rozpoczęło się wraz z wprowadzeniem projektu neounijnego. W 1906 r. opublikował pracę *Święty Józefat Kuncewicz, biskup i męczennik* (drugie wydanie 1921 r.), która prócz części hagiograficznej zawierała tekst mszy na uroczystość świętego z modlitwami o umocnienie w gotowości do poświęcenia życia za braci wzorem męczennika oraz pieśń o św. Józefacie, zapożyczoną z omawianego już druku *Pamiętka kanonizacyi św. Jozafata*⁷⁴.

W 20-leciu międzywojennym pojawiały się również w Polsce popularyzatorskie prace hagiograficzne poświęcone świętemu, a niezwiązane z projektem neounijnym, m.in. Zofii Findeisenówny oraz Ludomiła Czerniewskiego, nakierowane na szerzenie kultu świętego, utrzymane w duchu antyrosyjskim i odwołujące się do koncepcji polskiej misji cywilizacyjnej na Litwie i Białorusi⁷⁵. Nieco inny wydźwięk ma tomik *Św. Józefat Kuncewicz. Męczennik za unję*, opublikowany w 1934 r., w serii krótkich ilustrowanych żywotów na łamach salezjańskiego periodyku „Kłosa z Bożej Roli”. Oparty został na omawianej już pracy Urbana, z wiodącym neounijnym wątkiem zjednoczenia w wierze przy zachowaniu odrębności obrządku, jednak z wyraźnymi tonami paternalistycznymi: *Aby ustała wszelka nienawiść między Polakami a szczepami ruskimi*⁷⁶.

OŚRODKI KULTU ŚW. JOZAFATA W POLSCE W XX I XXI W.

W badaniu kultu św. Jozafata należy także uwzględnić płaszczyznę geograficzną, związaną z ośrodkami kultu świętego, w tym świątyniami pod jego wezwaniem. W okresie poprzedzającym beatyfikację centralną rolę odgrywał Połock, gdzie w specjalnej krypcie złożono ciało męczennika. W 1709 r. relikwie zostały przeniesione do Białej Radziwiłłowskiej (dziś Biała Podlaska) – i to właśnie bazylikańska świątynia w Białej odegrała istotną rolę w kształtowaniu kultu św. Jozafata zarówno wśród wiernych unickich, jak i rzymskokatolickich⁷⁷. Dorota Wereda podkreśla istotną rolę misji bazylianów

⁷³ *Z czem przychodzimy?*, „Oriens” 1933, R. 1, z. 1, s. 1-2.

⁷⁴ J. Urban, *Św. Józefat Kuncewicz. Biskup i męczennik*, Kraków 1921, s. 266.

⁷⁵ Z. Findeisenówna, *Św. Józefat Kuncewicz i Andrzej Bobola apostołowie ziem kresowych*, Warszawa 1920, s. 1-2, 13; L. Czerniewski, *Św. Jozafat Kuncewicz 1580-1623*, Poznań 1935, s. 32. Wątek misji cywilizacyjnej Polski na dawnych ziemiach Rzeczypospolitej łączył przedstawicieli różnych opcji politycznych: Czerniewski reprezentował Polskie Stronnictwo Chrześcijańskiej Demokracji, Findeisenówna zaś była działaczką socjalistyczną.

⁷⁶ *Św. Jozafat Kuncewicz...*, s. 32 [wyróżnienie – D.P.].

⁷⁷ P. Sęczyk, *Kult relikwii Jozafata Kuncewicza w Białej Podlaskiej w XVIII-XIX w.*, „Radzyński Rocznik Humanistyczny” 2016, t. 14, s. 59-65.

z Tymoteuszem Szczurowskim na czele, które przyczyniały się do propagowania kultu męczennika w okolicznych parafiach⁷⁸. Po upadku Rzeczypospolitej i włączeniu tych ziem do zaboru rosyjskiego, w którym kult Józafata był zakazany, główna rola w pielęgnowaniu pamięci o świętym przypadła ośrodkom emigracyjnym skupionym wokół zmartwychwstańców, a w okresie poprzedzającym kanonizację ważną rolę odegrały ośrodki związane z działalnością zmartwychwstańców: w Poznaniu, Krakowie i we Lwowie.

Początek XX w. przyniósł istotne zmiany na terenach zaboru rosyjskiego. W wyniku carskich reform z 1905 r. unicy otrzymali możliwość przejścia z prawosławia na obrządek łaciński. Przy braku jakichkolwiek możliwości odrodzenia tradycji unickiej przejście na katolicyzm łaciński dawało nadzieję na przynajmniej częściowe zachowanie dawnej tradycji i tożsamości wyznaniowej. Zmiany te uwidoczniły się na płaszczyźnie kształtowania się sieci parafialnej Kościoła rzymskokatolickiego na tych terenach. Dawne świątynie unickie zamieniano na rzymskokatolickie, zaczęły się pojawiać kościoły pod wezwaniem św. Józafata, z których wiele istnieje do dziś⁷⁹.

Charakterystykę istniejących dziś ośrodków kultu Kuncewicza należy rozpocząć od **Białej Podlaskiej**. Ufundowana jako świątynia unicka pw. św. Barbary, w której przechowywano relikwie Kuncewicza, po likwidacji unii w zaborze rosyjskim została przemianowana na świątynię prawosławną, a w 1919 r. na kościół rzymskokatolicki pw. Najświętszej Marii Panny, którego patronem pozostał św. Józafat. Chociaż, jak już wspominałem, relikwie męczennika zostały przewiezione do Rzymu, w świątyni zachowały się elementy związane z kultem świętego. Jednym z nich jest obraz przedstawiający dokonanie mordu na św. Józafacie, a zamówiony w 1861 r. u Józefa Simmlera przez bazylianina o. Sofronia Trocewicza⁸⁰. W 1865 r. obraz został wywieziony do Moskwy i umieszczony w Muzeum Rumiancewa. Do Polski powrócił po zakończeniu wojny polsko-bolszewickiej, a do Białej trafił w 1927 r. i został umieszczony w bocznym ołtarzu⁸¹. W 1969 r., dzięki staraniom ks. Edmunda Barbasiewicza, do świątyni powróciła też część relikwii świętego⁸².

Podobną transformację w ramach obrządków ilustrują dzieje trzech kolejnych świątyń znajdujących się na polsko-ukraińskim pograniczu etnokułturowym. W miejscowości Gęś istniała w XVI w. parafia prawosławna z drewnianą świątynią, z czasem

⁷⁸ D. Wereda, *Relikwie Józafata...*, s. 306-307.

⁷⁹ Aktualnie na terytorium Polski funkcjonuje siedem parafii pw. św. Józafata, zlokalizowanych w archidiecezjach lubelskiej, warszawskiej, bielsko-żywieckiej, siedleckiej i zamojsko-lubaczowskiej, oraz świątynia w Komorowie, przynależna do ordynariatu polowego wojska polskiego; patrz: Schematyzm Katolicki, [online] <https://schematyzm.katolicki.pl>, 16 IV 2024. Poza terytorium Polski świątynie rzymskokatolickie pw. św. Józafata znajdziemy m.in. na Białorusi, Ukrainie i w USA.

⁸⁰ R. Biernacka, *Simmler Jakub Józef*, iPSB, [online] <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/jakub-jozef-simmler-1823-1868-malarz-wspolzalozyciel-zachety>, 16 IV 2024.

⁸¹ *Historia*, Parafia rzymskokatolicka pw. Narodzenia NMP, [online] <http://www.parafianabrzeskiej.pl/o-parafii-12599/historia-13756>, 16 IV 2024.

⁸² *Patron*, Parafia rzymskokatolicka pw. Narodzenia NMP, [online] <http://www.parafianabrzeskiej.pl/o-parafii-12599/patron-13757>, 16 IV 2024.

przekształcona w unicką. Greckokatolicka cerkiew została rozebrana, a część jej wyposażenia (dwa boczne ołtarze) przeniesiona w 1920 r. do nowo budowanego kościoła. Parafia erygowana została w 1919 r. przez bpa Przeździeckiego⁸³. Parafia św. Jozafata w **Rejowcu** (diecezja lubelska) została założona na terenie dawnej parafii greckokatolickiej z I połowy XVIII w. Po kasacie unii świątynia została przekazana Cerkwi prawosławnej i była użytkowana do 1914 r. Nowy kościół w stylu neogotyckim, ufundowany przez Marię i Józefata Budnych, wzniesiono natomiast w latach 1906-1907. W tym samym roku książę Adam Woroniecki podarował Budnym szkatułkę z relikwiami św. Jozafata⁸⁴. Parafia była erygowana przez bpa Mariana Fulmana w 1919 r. Polichromie w świątyni powstały dopiero w połowie XX w. Na ołtarzu głównym umieszczono figurę świętego, a wewnątrz zdobią obrazy przeniesione ze świątyni greckokatolickiej. Świątynia pw. św. Jozafata w miejscowości **Zamch** na terenie dzisiejszej diecezji zamojsko-lubaczowskiej powstała na terenie dawnej parafii unickiej istniejącej od przełomu XVI i XVII w. do 1875 r. Później, przejęta przez prawosławnych, funkcjonowała w takim charakterze do wybuchu I wojny światowej. Parafia rzymskokatolicka erygowana została przez bpa Fulmana w 1928 r. W okresie istnienia parafii unickiej w Zamchu znajdowała się drewniana cerkiew, która spłonęła w 1841 r.; na jej miejscu zbudowano istniejącą do dziś świątynię murowaną pw. św. Jozafata i św. Praksedy. W 1919 r. została ona przekazana łacińskim katolikom. Obrazy patronów zostały umieszczone na ołtarzu głównym, w którego centrum znajduje się obraz św. Anny⁸⁵.

Wspomniane przekształcenia zainicjowane zostały jeszcze przed I wojną światową, jednak najistotniejsze zmiany dokonały się po odzyskaniu niepodległości przez Polskę. Co ważne, pomimo możliwości odrodzenia się struktur Kościoła unickiego na ziemiach dawnego zaboru rosyjskiego, polityka hierarchii łacińskiej na tych terenach przybierała charakter misyjny, dążący do przyciągnięcia wiernych do obrządku łacińskiego – jeszcze przed zainicjowaniem akcji neounijnej. Biorąc pod uwagę fakt zaangażowania się biskupów Przeździeckiego i Fulmana w te działania, i to przed oficjalnym zainicjowaniem akcji, można wnioskować, że polityka Rzymu w tym zakresie kształtowała się pod wpływem polskiej hierarchii łacińskiej i kosztem działającej w Polsce hierarchii greckokatolickiej, skutecznie odsuwanej od tej misji przez polski rząd⁸⁶.

Wybór Kuncewicza na patrona dwóch kolejnych świątyń może wskazywać na polityczne motywacje związane z wojną polsko-bolszewicką. Kościół pw. św. Jozafata w miejscowości **Komorowo** w diecezji łomżyńskiej, zbudowany w latach 1926-1929, należy do parafii wojskowej konsekrowanej w 1929 r. przez bpa Stanisława Galla. Z opisu świątyni nie wynika, żeby kult świętego przybierał szczególne formy, oprócz

⁸³ *Gęś kościół św. Jozafata*, Lubelskie Klimaty, [online] <https://www.lubelskieklimaty.pl/atracje-turystyczne/koscioly-klasztory-kaplice/879-ges-kosciol-sw-jozafata.html>, 16 IV 2024.

⁸⁴ *Historia Parafii*, Centum Annorum..., [online] <https://parafiarejowiec.blogspot.com/p/historia-parafii.html>, 16 IV 2024.

⁸⁵ *Parafia pw. Świętego Jozafata – Zamch*, Diecezja Zamojsko-Lubaczowska, [online] <https://diecezja.zamojskolubaczowska.pl/parafie/parafia-swietego-jozafata-zamch>, 16 III 2025. Na dostępnych zdjęciach obydwie obrazy zostały zdjęte.

⁸⁶ H.E. Wyczawski, *Ruch neounijny...*, s. 412-413.

wspomnienia liturgicznego. W wystroju świątyni dominują natomiast elementy patriotyczne, z figurami husarzy na ołtarzu głównym. Z kolei kościół pw. św. Jozafata na Powązkach w Warszawie powstał w 1922 r. z dawnej cerkwi prawosławnej zbudowanej dla carskiej armii⁸⁷.

Na tym tle wyróżnia się wspólnota w miejscowości **Marklowice Górne** w diecezji bielsko-żywieckiej, niezwiązanej historycznie z Cerkwią unicką ani kultem św. Jozafata. Parafia i kościół w Markłowicach Górnych powstały na przełomie lat 80. i 90. XX w. Uwagę zwraca historia wyboru patrona nowo wybudowanej świątyni dokonanego pod wpływem rozmowy ks. Henryka Wicika – ówczesnego administratora tymczasowego parafii – z Janem Pawłem II. Zarówno sugestia papieża, jak i ogłoszony w tym czasie w Kościele katolickim Rok 1000-lecia Chrztu Rusi Kijowskiej przyczyniły się do ostatecznej decyzji w sprawie wyboru św. Jozafata na patrona. Kult świętego w markłowickiej wspólnocie realizowany jest w wymiarach modlitewnym – w formie cyklicznych nabożeństw ku czci świętego w każdą środę przed mszą świętą; i ikonograficznym – w postaci dwóch obrazów, przedstawiających Kuncewicza ubranego w szaty liturgiczne obrządku wschodniego; jeden obraz jest umieszczony na chórze, a drugi na ścianie prezbiterium. Parafia posiada również relikwie Jozafata, sam święty zaś jest postrzegany w tamtejszej wspólnocie jako patron pojednania. Należy również wspomnieć o utrzymanym w duchu patriotycznym hymnie parafii autorstwa ks. Micika, skomponowanym na melodię pieśni *Boże, coś Polskę*⁸⁸.

ZAKOŃCZENIE

Przedstawiona powyżej analiza potwierdza tezę Kerstin S. Jobst o transnarodowym i międzywyznaniowym charakterze kultu św. Jozafata, obejmującym Białorusinów, Polaków i Ukraińców – rzymskokatolików i grekokatolików. Pierwotnie kult ten opierał się na wspólnych religijnych podstawach związanych z męczeńską śmiercią za jedność wiary i szacunkiem oddawanym relikwiom świętego. Od XVII w. postać Kuncewicza zaczęto wpisywać w ramy polskiej państwowości i ta tendencja uległa w okresie zaborów pogłębieniu za sprawą polskiej emigracji politycznej, nabierając przy tym wyraźnego antycarskiego i antyrosyjskiego zabarwienia. Polityczny charakter kultu św. Jozafata w kręgu zmartwychwstańców wiązał się dodatkowo z koncepcją przyszłego odrodzonego państwa polskiego opartego na chrześcijańskich zasadach łączących narody dawnej Rzeczypospolitej. Dążenia zmartwychwstańców, aby na podstawie kultu Kuncewicza zrealizować ideę zjednoczenia Polaków oraz Rusinów-Ukraińców, nie przyniosły oczekiwanych rezultatów. Kult św. Jozafata nie znalazł uznania wśród Rusinów-Ukraińców

⁸⁷ *Warszawa. Św. Jozafata na Powązkach*, Archidiecezja Warszawska, [online] <https://archwwa.pl/parafie/sw-jozafata-na-powazkach/>, 16 III 2025. Wybór Jozafata na patrona dawnej prawosławnej świątyni wzniesionej na potrzeby armii carskiej jest nieprzypadkowy i jawi się jako gest polityczny.

⁸⁸ Chciałbym wyrazić serdeczne podziękowanie ks. Bogdanowi Bielowi za udostępnienie fotografii obrazów Kuncewicza znajdujących się w świątyni oraz informacji na temat kultu świętego w Markłowicach.

w Galicji z powodu tendencji rusofilskich obecnych zarówno wśród duchownych grekokatolickich, jak i inteligencji i prostych wiernych⁸⁹. Jednocześnie postać Kuncewicza postrzegana była przez pryzmat polityczny polskiej idei narodowej (jako patrona powstania styczniowego, patrona Rzeczypospolitej), co w warunkach postępującej rywalizacji politycznej na tym terenie i dynamicznego procesu kształtowania ukraińskiej świadomości narodowej budziło podejrzliwość, a nawet wrogość, jako przejaw propagandy lątnyzacyjnej⁹⁰. Ten zwrot narodowościowy dostrzegalny jest również w latach 80. XIX w. w kręgu ultramontanów. Ksiądz Walerian Kalinka w kazaniu na temat unii, wygłoszonym w 1883 r. w Krakowie, jednoznacznie utożsamiał unię i jej patrona z polskością⁹¹.

Wydarzenia związane z 300. rocznicą śmierci Kuncewicza również sytuują kult świętego w ówczesnym kontekście politycznym. Dla Stolicy Apostolskiej zainicjowany wówczas projekt neounii był odpowiedzią na kryzys wywołany radykalnymi przemianami politycznymi i społecznymi, szczególnie ze strony ideologii bolszewickiej w Rosji. Dla polskich elit neounia symbolizowana przez Kuncewicza miała natomiast zniwelować głębokie podziały w wielonarodowym państwie.

Współcześnie charakter kultu św. Jozafata odzwierciedla dynamiczne przemiany relacji międzywyznaniowych ukształtowanych po upadku komunizmu. Wstępne obserwacje w tym zakresie można poczynić na podstawie analizy przebiegu uroczystych obchodów 400-lecia śmierci Kuncewicza. Jeśli za wyznacznik żywotności i wagi kultu w kościele powszechnym przyjmie się reakcję Stolicy Apostolskiej, to trzeba wysnuć wnioski, że dziś postać św. Jozafata nie wpisuje się w kierunki działań istotne dla Watykanu. Nie odnotowano, jak to miało miejsce przy okazji 300. rocznicy śmierci, encykliki papieskiej poświęconej Kuncewiczowi. Oficjalne uroczystości opisywane przez media watykańskie organizowane były wspólnie przez hierarchów z Ukrainy i Litwy. W październiku 2023 r. w Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim otwarto wystawę z okazji rocznicy śmierci Jozafata zorganizowaną przez ambasadę Litwy przy Stolicy Apostolskiej⁹². W bazylice św. Piotra odprawiono uroczystą mszę świętą celebrowaną przez abpa Światosława Szewczuka, zwierzchnika Ukraińskiej Cerkwi Greckokatolickiej, przy udziale hierarchów litewskich i przedstawiciela Stolicy Apostolskiej. Osobnego

⁸⁹ J.P. Himka, *Religion and Nationality in Western Ukraine: The Greek Catholic Church and the Ruthenian National Movement in Galicia, 1867-1900*, Montreal–Kingston–London–Ithaca 1999, s. 28-32.

⁹⁰ K. Jobst, *Transnational and Trans-Denominational...*, s. 12. Dobitnie obawy te sformułował Iwan Franko w tekście o sugestywnym tytule *Zmartwychwstanie czy pogrzebanie?*, patrz: I. Франко, *Воскресение чи погребеніє?*, [w:] tegoż, *Збірання творів у п'ятдесяти томах. Наукові праці томи 44-47*, t. 45: *Філософські праці*, Київ 1986, s. 221-245.

⁹¹ W. Kalinka, *Schyzma i Unia. Dwie konferencje powiedziane w kościele P. Maryi w Krakowie, 16 i 17 marca 1883 roku*, Lwów 1883, s. 41-42.

⁹² 400. rocznica męczeństwa św. Jozafata Kuncewicza, Jezuici.pl, 1 XI 2023, [online] <https://jezuici.pl/2023/11/400-rocznica-mecenstwa-sw-jozafata-kuncewicza/>, 29 V 2025. Na Litwie rok 2023 został oficjalnie ogłoszony rokiem Jozafata Kuncewicza, czemu towarzyszyły wydarzenia o charakterze religijnym i naukowym, patrz np. *Tarptautinė paroda „Tegul visi bus viena. Šv. Juozapato Kuncevičiaus kankinystei – 400”*, Bažnytinio Paveldo Muziejus, [online] <https://www.bpmuziejus.lt/virsutinis-meniu-parodos/tarptautine-paroda-tegul-visi-bus-viena-sv-juozapato-kunceviciaus-kankinystei-400/>, 29 V 2025.

dokumentu z okazji 400-lecia śmierci św. Jozafata nie wystosowała też Konferencja Episkopatu Polski. Oficjalne obchody tej rocznicy w kościele rzymskokatolickim w Polsce miały charakter jedynie lokalny⁹³. 2 listopada 2023 r. list paserski z tej okazji ogłosił biskup siedlecki Kazimierz Gurda, wspominając życie i męczeńską śmierć Kuncewicza – drugorzędnego patrona diecezji siedleckiej, jego rolę jako orędownika zjednoczenia chrześcijan i patrona Cerkwi Unickiej⁹⁴.

Kult św. Jozafata nie utracił transnarodowego i międzywyznaniowego charakteru, choć uwidoczniają się istotne zmiany. W Kościele rzymskokatolickim w Polsce kult ten ulega marginalizacji – ogranicza się do terenów historycznie związanych z życiem świętego. W UCG postać Kuncewicza stanowi natomiast ważny element życia religijnego, czego dowiodły obchody 50-lecia przeniesienia relikwii świętego do bazyliki św. Piotra⁹⁵, 325-lecia odnowienia jedności Eparchii Przemyskiej ze Stolicą Apostolską⁹⁶, a szczególnie 400. rocznica śmierci męczennika, którą UCG obchodziła w warunkach wojny wywołanej przez Rosję. Warto przytoczyć słowa wypowiedziane z tej okazji przez zwierzchnika UCG, abpa Swiatosława: *Dziś męczennik Jozafat stanowi głos umęczonej Ukrainy. Prawdziwie naród ukraiński doświadcza obecnie mistyki męczeństwa*⁹⁷. Wpisują one bowiem kult św. Jozafata w bieżący kontekst polityczny, związany z rosyjską agresją, która wydaje się wspólnym politycznym mianownikiem w transnarodowych dziejach tego kultu.

BIBLIOGRAFIA

- [Almes I.] Альмес І., *Замість передмови* [Zamist' peredmowy], [w:] *Святий Йосафат Кунцевич: документи і дослідження (до 400-ліття мученицької смерті)* [Swiaty Jozafat Kuncewycz: dokumenty i doslidzennia (do 400-littia muczenyckoji smerti)], red. I. Альмес, О. Дух, Львів 2024 [red. I. Almes, O. Duch, Lwiw 2024].
- Birkowski F., *Głos krwie B. Jozaphata Kunczewica, archiepiskopa polockiego także b. Iana Sarkan-dra, męczennika morawskiego*, Kraków 1629.

⁹³ Główne uroczystości odbywały się w Białej Podlaskiej, przy udziale metropolity lubelskiego oraz greckokatolickiego metropolity przemysko-warszawskiego.

⁹⁴ K. Gurdy, *List pasterski Biskupa Siedleckiego Kazimierza Gurdy z okazji jubileuszu 400-lecia męczeńskiej śmierci św. Jozafata Kuncewicza*, [online] <https://diecezja.siedlce.pl/komunikat/list-pasterski-biskupa-siedleckiego-kazimierza-gurdy-z-okazji-jubileuszu-400-lecia-meczenskiej-smierci-sw-joza-fata-kuncewicza/>, 16 III 2025.

⁹⁵ *В урочистостях у Римі з нагоди 50-ліття перенесення мощів св. свмч. Йосафата Кунцевича взяв участь о. ігумен Василій Тучапєць та ченці Чину св. Василя Великого з усього світу, Храм та монастир св. Василя Великого у Києві*, 27 XI 2013, [online] <https://osbm-kyiv.com.ua/v-uroch-yystostyah-u-rymi-z-nahody-perenesennya-moschiv-sv-svmch-josafata-kuntsevycha-vzyav-uchast-o-ihumen-vasylij-tuchapets-ta-chentsi-chynu-sv-vasyliya-velykoho-z-usoho-svitu/>, 2 VI 2025.

⁹⁶ *Relikwie św. Jozafata Kuncewicza we Wrocławiu*, wiara.pl, 2 V 2018, [online] <https://info.wiara.pl/doc/4689976.Relikwie-sw-Jozafata-Kuncewicza-we-Wroclawiu>, 2 VI 2025.

⁹⁷ *Przy wojnie na Ukrainie Rzym wspomina 400-lecie śmierci św. Jozafata*, Vatican News, [online] <https://www.vaticannews.va/pl/watykan/news/2023-10/rzym-wspomina-400-lecie-smierci-sw-jozafata.html>, 16 III 2025.

Błogosławiony Józafat Kuncewicz męczennik, Grodzisk 1862.

Burno F., *Świątynie nowego państwa. Kościoły rzymskokatolickie II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2012.

[Bocian J.] Боцян Й., *Їосафатіяна. Причинки до історії почитання* [Josafatijana. Przyczynki do historii poczytania], [w:] *Analecta Ordinis s. Basilii Magni. Miscellanea in honorem S. Josaphat*, Romae 1967.

Czerniewski L., *Św. Jozafat Kuncewicz 1580-1623*, Poznań 1935.

Dokumenty do dziejów błogosławionego Józefa Kuncewicza, „Przegląd Poznański” 1862, t. 34.

Dydycz A., *Opisanie odnalezienia relikwii św. Jozafata Kuncewicza na tle jego życia oraz dziejów jego doczesnych szczątków*, „Studia Teologiczne” 1997, t. 15.

Findeisenówna Z., *Św. Józafat Kuncewicz i Andrzej Bobola apostołowie ziem kresowych*, Warszawa 1920.

[Franko I.] Франко І., *Воскресеніє чи погребеніє?* [Woskresenije czy pohrebenije?], [w:] І. Франко, *Збірання творів у п'ятдесяти томах. Наукові праці тому 44-47* [I. Franko, Zbirannia tworiw u pjatdesiaty tomach. Naukowi pracj tomy 44-47], t. 45, *Філософські праці*, Київ 1986 [Filosofski pracj, Kyjiw 1986].

Gil A., Skoczylas I., *Kościoły wschodnie w państwie polsko-litewskim w procesie przemian i adaptacji: metropolia kijowska w latach 1458-1795*, Lublin–Lwów 2014.

Guépin A., *Saint Josaphat archevêque de Polock, martyr de l'unité catholique et l'Église grecque unie en Pologne*, t. 1, Paris 1874.

Guépin A., *Żywot św. Jozafata Kuncewicza męczennika, arcybiskupa połockiego rit. gr.*, tłum. W. Kalinka, Lwów 1885.

Himka J.P., *Religion and Nationality in Western Ukraine: The Greek Catholic Church and the Ruthenian National Movement in Galicia, 1867-1900*, Montreal–Kingston–London–Ithaka 1999.

Jelowski A., *Kazania o świętych polskich i o Królowej Korony Polskiej, tudzież nauki przedślubne, mowy pogrzebowe i kazania przygodne [...]*, Berlin 1869.

Jobst K.S., *Transnational and Trans-Denominational Aspects of the Veneration of Saint Josaphat Kuntsevych*, „Journal of Ukrainian Studies” 2012, vol. 37, no. 1-2.

Józwiak W., *Piśmiennictwo polskiej misji unickiej na terenie Bułgarii w drugiej połowie XIX w.*, Kraków 2008.

Kajsiewicz H., *Mowa pochwalna na cześć Ś. Jozafata Kuncewicza, Arcybiskupa Połockiego i Męczennika*, Poznań 1868.

Kalinka W., *Schyzma i Unia. Dwie konferencje powiedziane w kościele P. Maryi w Krakowie, 16 i 17 marca 1883 roku*, Lwów 1883.

Krasny P., *Relikwiarz św. Jozafata Kuncewicza w katedrze połockiej. Przyczynek do badań nad srebrnymi trumnami relikwiarzowymi w Rzeczypospolitej w XVII wieku*, [w:] *Studia nad sztuką renesansu i baroku*, t. 4, red. J. Lileyko, Lublin 2000, *Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego / Prace Wydziału Historyczno-Filologicznego*, 83.

Krasucka B., *Jozafat Kuncewicz w ikonografii*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, red. A. Szostek, B. Migut, E. Gigilewicz, A. Bonk, S. Fita, S. Napiórkowski, J. Pałucki, R. Rubinkiewicz, t. 8, Lublin 2000.

- Kreuz-Rzewuski L., *Kazanie o świętobliwym żywocie y chwalebnej śmierci Iosaphata Kuncewicza*, [b.m.w.] 1625.
- Kuźmak K., *Józafat Kuncewicz*, [w:] *Encyklopedia Katolicka*, red. A. Szostek, B. Migut, E. Gigilewicz, A. Bonk, S. Fita, S. Napiórkowski, J. Pałucki, R. Rubinkiewicz, t. 8, Lublin 2000.
- Kwasiborski F., *Przyczynki do dziejów parafii św. Kazimierza w Pruszkowie: część trzecia*, „Przegląd Pruszkowski” nr 1, 1988, s. 6-54.
- L'Hervilliers E. de, *Le B. Josaphat Kuncewicz, archevêque de Polotsk, martyr, dont la canonisation solennelle doit Être célébrée, à Rome, dans la basilique de Saint-Pierre, le 12 novembre 1865*, Paris 1865.
- Ludwikowski R.R., *Szkice na temat galicyjskich ruchów i myśli politycznej (1848-1892)*, Kraków 1980, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Nauk Politycznych*, 15.
- Mickiewicz A., *Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego*, Awenjon 1833.
- Mieczkowski D., *Żywoć błogosławionego Józafata Kuncewicza*, Kraków 1865.
- Młodzianowski A., *Icones symbolicae vitae et mortis B. Jozaphat martyris archiepiscopi Polocensis*, Wilno 1675.
- Morawiec N., *(De)konstrukcje świętości. Józafat Kuncewicz w rosyjskiej historiografii synodalnej*, [w:] *Kultura Słowian. Rocznik komisji kultury Słowian*, t. 14, Kraków 2018.
- Nowakowski J., *Opis uroczystości kanonizacyjnej błogosławionego Józafata Kuncewicza biskupa Połockiego, która odbyła się 29 czerwca 1867 w dzień obchodu ośmnastowiekowej rocznicy męczeństwa Świętych Apostołów Piotra i Pawła*, Lwów 1867.
- Osadczy W., Gieniusz A., *Unii i Polski ozdoba i chwała. Księga zmartwychwstańcy wobec kultu i kanonizacji św. Józafata*, Warszawa–Rzym 2020.
- Pamiętka kanonizacji św. Józafata Kuncewicza*, Tarnów 1866.
- Paszkiewicz P., *Spór o cerkwie prawosławne w II Rzeczypospolitej. „Odmoskwianie” czy „polonizacja”?*, [w:] *Nacjonalizm w sztuce i historii sztuki 1789-1950*, red. D. Konstantynów, R. Pasieczny, P. Paszkiewicz, Warszawa 1998.
- Pidlipczak-Majerowicz M., *Cunceviana w zbiorach ossolińskich*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia” 2007, nr 5.
- Pius XI, *Ecclesiam Dei*, Rzym 1923.
- Powstańcy styczniowi więzieni w twierdzy kijowskiej. Zarysy biogramów*, oprac. S. Stępień przy współpr. M. Micela, Przemyśl 2022.
- Przeździecki H., *List pasterski z okazji trzechsetnej rocznicy męczeńskiej śmierci św. Józefata*, [w:] H. Przeździecki, *Listy pasterskie i przemówienia, 1918-1928*, Poznań 1928.
- S. Josaphat Hieromartyr: documenta Romana beatificationis et canonisationis*, red. A.G. Welykyj, t. 3, 1637-1867, Romae 1967.
- Sawicki M.S., *Novus sol in caelo Basiliano relucens*, Romae 1649.
- Sawicki M.S., *Primitiae honorum divo Iosaphato Kuncevicz*, Vilnae 1643.
- Sęczyk P., *Kult relikwii Józafata Kuncewicza w Białej Podlaskiej w XVIII-XIX w.*, „Radzyński Rocznik Humanistyczny” 2016, t. 14.
- Smolikowski P., *Historia Zgromadzenia Zmartwychwstania Pańskiego*, t. 1-4, Kraków 1892-1896.

- Sroka A., *Relikwie świętego Józafata Kuncewicza w kościele Franciszkanów-Reformatów w Przemyślu*, [w:] *Polska–Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 2: *Studia z dziejów chrześcijaństwa na pograniczu kulturowym i etnicznym*, red. S. Stępień, Przemyśl 1994.
- Stępień S., *Nowa unia kościelna. Obrządek bizantyńsko-słowiański*, [w:] *Polska–Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 2: *Studia z dziejów chrześcijaństwa na pograniczu kulturowym i etnicznym*, red. S. Stępień, Przemyśl 1994.
- Susza J., *Cursus vitae et certamen martyrii b. Iosaphat Kyncevicii, erchiepiscopi Polocen[sis], Episcopi Vitebscen[sis] & Miscislauien[sis]. Ord. D. Basilij Magni*, Romae 1665.
- Szczupak A., *Kult św. Józafata w greckokatolickiej diecezji przemyskiej w okresie rządów biskupa Józafata Kocyłowskiego (1917-1946)*, „Rocznik Przemyski” 2012, t. 48, nr 4.
- Szlachta B., *Ład – Kościół – naród*, Kraków 1996.
- Szymański P., *Dokumenta do dziejów błogosławionego Józafata Kuncewicza*, „Przegląd Poznański” 1862, t. 34.
- Świeca Piusowa w Archikatedrze Warszawskiej, Warszawa 1928.
- Św. Józafat Kuncewicz. Męczennik za unję, Warszawa 1934.
- Traczyński M., *Zmartwychwstańcy w służbie Stolicy Apostolskiej*, [w:] *Zmartwychwstańcy w dziejach kościoła i narodu*, red. Z. Zieliński, Katowice 1990.
- Urban J., *Św. Józefat Kuncewicz: biskup i męczennik*, Kraków 1921.
- Urban J., *Z czym przychodzimy?*, „Oriens” 1933, R. 1, z. 1.
- Volumina Legum*, red. J. Ohryzko, t. 5, Petersburg 1860.
- Walasek S., *Działalność pedagogiczna Waleriana Kalinki*, Wrocław 1993.
- Wereda D., *Kult Józafata Kuncewicza w XVIII wieku*, „Acta Academiae Artium Vilnensis” 2009, t. 54.
- Wyczawski H.E., *Ruch neuonijny w Polsce w latach 1923-1939*, „Studia Theologica Varsaviensia” 1970, t. 8, nr 1.
- Zmartwychwstańcy w dziejach Kościoła i narodu*, red. Z. Zieliński, Katowice 1990.
- Żychiewicz T., *Józafat Kuncewicz*, Kalwaria Zebrzydowska 1986.

Netografia

400. rocznica męczeństwa św. Józafata Kuncewicza, Jezuici.pl, 1 XI 2023, [online] <https://jezuici.pl/2023/11/400-rocznica-meczenstwa-sw-jozafata-kuncewicza/>.
- Biernacka R., *Simmler Jakub Józef*, iPSB, [online] <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/jakub-jozef-simmler-1823-1868-malarz-wspolzalozyciel-zachety>.
- Gęś kościół św. Józafata, Lubelskie Klimaty, [online] <https://www.lubelskieklimaty.pl/atracje-turystyczne/koscioly-klasztery-kaplice/879-ges-kosciol-sw-jozafata.html>.
- Guépin, Alphonse, Biographia Benedictina, [online] http://www.benediktinerlexikon.de/wiki/Guépin,_Alphonse.
- Gurdy K., *List pasterski Biskupa Siedleckiego Kazimierza Gurdy z okazji jubileuszu 400-lecia męczeńskiej śmierci św. Józafata Kuncewicza*, [online] <https://diecezja.siedlce.pl/komunikat/list-pasterski-biskupa-siedleckiego-kazimierza-gurdy-z-okazji-jubileuszu-400-lecia-meczenskiej-smierci-sw-jozafata-kuncewicza/>.
- Historia Parafii, Centum Annorum..., [online] <https://parafiarejowiec.blogspot.com/p/historia-parafii.html>.

- Historia*, Parafia rzymskokatolicka pw. Narodzenia NMP, [online] <http://www.parafianabrzeskiej.pl/o-parafii-12599/historia-13756>.
- Nowy kościół*, Parafia Świętego Józafata Kuncewicza, [online] <https://jozafat.pl>.
- Parafia pw. Świętego Józafata – Zamch*, Diecezja Zamojsko-Lubaczowska, [online] <https://diecezja.zamojskolubaczowska.pl/parafie/parafia-swietego-jozafata-zamch>.
- Patron*, Parafia rzymskokatolicka pw. Narodzenia NMP, [online] <http://www.parafianabrzeskiej.pl/o-parafii-12599/patron-13757>.
- Przy wojnie na Ukrainie Rzym wspomina 400-lecie śmierci św. Józafata*, Vatican News, [online] <https://www.vaticannews.va/pl/watykan/news/2023-10/rzym-wspomina-400-lecie-smierci-sw-jozafata.html>.
- Relikwie św. Józafata Kuncewicza we Wrocławiu*, wiara.pl, 2 V 2018, [online] <https://info.wiara.pl/doc/4689976.Relikwie-sw-Jozafata-Kuncewicza-we-Wroclawiu>.
- Rodacy!*, Polona, [online] <https://polona.pl/item-view/5712b985-d88d-4a4e-bd51-bb2ba30a0468?page=0>.
- Schematyzm Katolicki*, [online] <https://schematyzm.katolicki.pl>.
- Tarptautinė paroda „Tegul visi bus viena. Šv. Juozapato Kuncevičiaus kankinystei – 400”*, Bažnytinio Paveldo Muziejus, [online] <https://www.bpmuziejus.lt/virsutinis-meniu-parodos/tarptautineparoda-tegul-visi-bus-viena-sv-juozapato-kunceviciaus-kankinystei-400/>.
- Warszawa. Św. Józafata na Powązkach*, Archidiecezja Warszawska, [online] <https://archwwa.pl/parafie/sw-jozafata-na-powazkach/>.
- В урочистостях у Римі з нагоди 50-ліття перенесення мощів св. свмч. Йосафата Кунцевича взяв участь о. ігумен Василій Тучапєць та ченці Чину св. Василя Великого з усюго світу*, Храм та монастир св. Василя Великого у Києві [W uroczystościach u Rymu z naghody 50-littia perenesennia moszcziv sw. swmch. Josafata Kuncewycza wziaw uczast' o. ihumen Wasyliv Tuczapєc ta czenci Czynu sw. Wasylija Welykoho z usioho switu, Chram ta monastyr sw. Wasylija Welykoho u Kyjewi], 27 XI 2013, [online] <https://osbm-kyiv.com.ua/v-uorchystostyah-u-rymi-z-nahody-perenesennya-moschiv-sv-svmch-josafata-kuntsevycha-vzyav-uchast-o-ihumen-vasylij-tuchapets-ta-chentsi-chynu-sv-vasy-liya-velykoho-z-usoho-svitu/>.

Denys PILIPOWICZ – doktor nauk humanistycznych, adiunkt w Zakładzie Studiów Polsko-Ukraińskich WSMiP Uniwersytetu Jagiellońskiego. Jego zainteresowania badawcze skupiają się wokół ukraińskiej myśli filozoficznej XVIII w. oraz ukraińskiej kultury duchowej pogranicza polsko-ukraińskiego. Autor monografii: *Rozmowa o duchowym świecie. Hryhorij Skoworoda. Filozofia-Teologia-Mistyka* (Kraków 2010), *Skoworodiana polskie. Recepcja myśli filozoficznej i twórczości literackiej Hryhorija Skoworody w Polsce* (Kraków 2022); współredaktor numeru specjalnego czasopisma „Politeja” (Kraków 2023), poświęconego przemianom społeczno-kulturowym Ukrainy po 1991 r.